

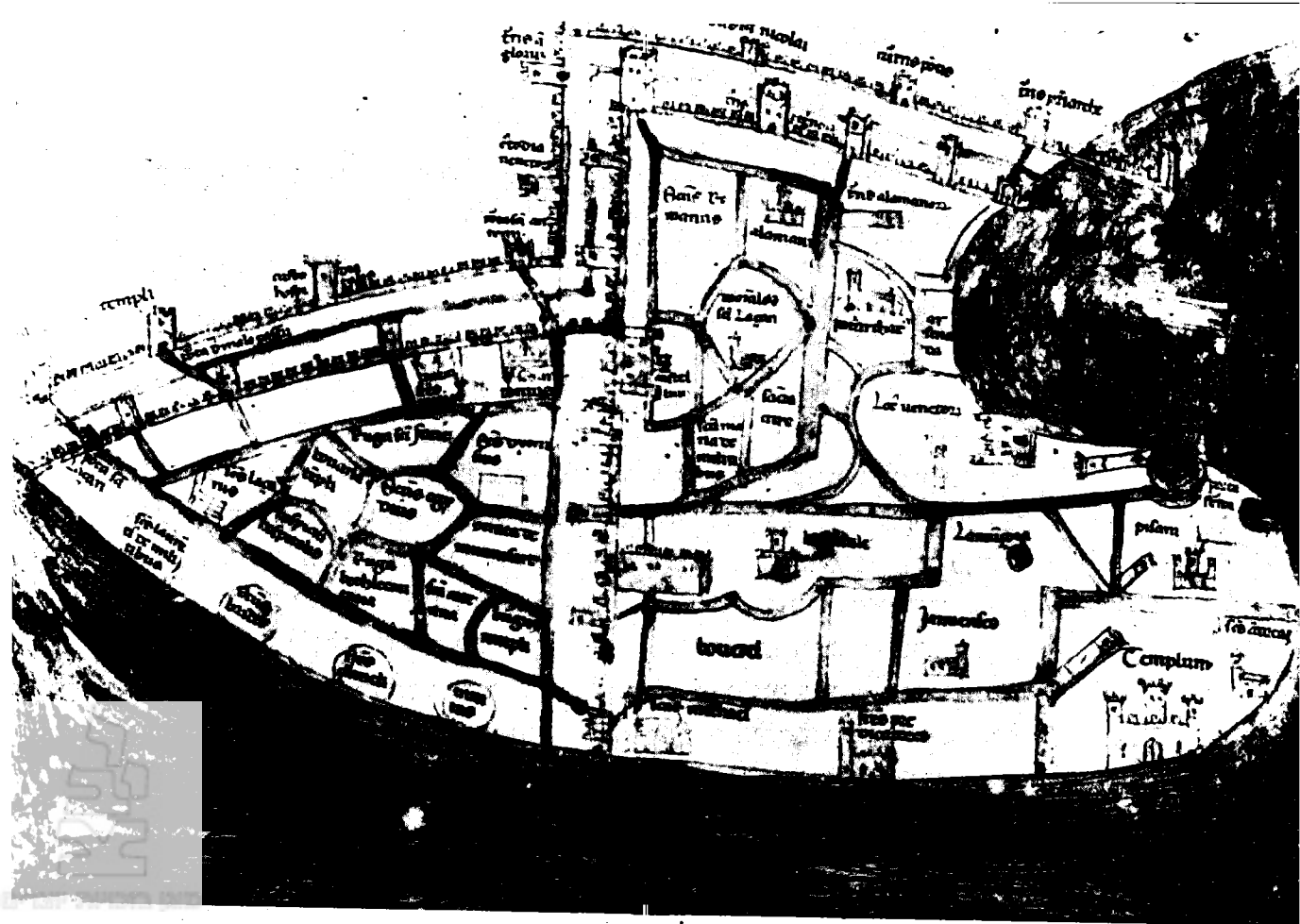
היהודים הויניציאנים בעכו הצלבנית במאה הי"ג

דוד יעקבי

עכו נפלה לידי צלאח אדין בשנת 1187, ולאחר ארבע שנות שלטון מוסלמי חזרה לידי הנוצרים במהלך מסע הצלב השלישי.¹ הידיעה המוקדמת ביותר על ישיבת יהודים בעכו לאחר מסע זה מופיעה בשנת 1206.² היא מזכירה זה בצד זה את 'בית היהודים' (domus Iudeorum) ואת 'רחוב היהודים' (rue Iudeorum).³ ייתכן ש'בית היהודים' היה בית גדול, שבו התגוררו כל היהודים יחדיו; מכל מקום, מתקבל על הדעת שכולם היו מרוכזים באותו איזור. סימנים שונים מעידים על כך שהרחוב נמצא בתוך חומות העיר העתיקה.⁴ אם אמנם כך היה, אזי מתקבל על הדעת שהיהודים ישבו ברחוב זה גם לפני כיבושה של עכו בידי צלאח אדין.

הקהילה היהודית בעכו נתחזקה במרוצת המאה הי"ג בעקבות הגירתם של יהודים מארצות שונות. חלקם באו מארצות המערב, כגון צרפת, פרוכאנס, ספרד הנוצרית וגרמניה, ואילו אחרים באו ממצרים. בשנת 1235 לערך היתה הקהילה מאורגנת היטב, ובראשה מוסדות שתקנו תקנות והטילו מסים. הקהילה היהודית בעכו גם היתה מרכז תרבותי חשוב – עד לנפילתה של העיר לידי המוסלמים בשנת 1291.⁵ למהגרים שכאו מעבר לים נוספו גם פליטים מארץ-ישראל, וביניהם

- 1 על מסע הצלב השלישי ראה: יי. פראוור, תולדות ממלכת הצלבנים בארץ ישראל, ב. ירושלים תשכ"ג, עמ' 3-62.
- 2 E. Strehlke, *Tabulae ordinis theutonici*, Berlin 1869, p. 33, no. 41: 'ab occidente [adheret] domui Bonefrage filii Sahit et rue Iudeorum et domui Iudeorum'
- 3 מן המקורות הנוגעים למדינות הצלבנים עולה שהמלה rue משמשת לציון רחוב בלבד, ואילו ל-rue יש גם משמעות של שכונה. ראה: D. Jacoby, 'Crusader Acre in the Thirteenth Century: Urban Layout and Topography' *Studi medievali*, 3a serie, XX (1979), pp. 14-16
- 4 לדעת פראוור, ישבו היהודים ברובע הצפוני של עכו המכונה Montmusard, יחד עם בני העדות הנוצריות המזרחיות שנדחקו מן העיר העתיקה לאחר 1191. ראה: תולדות ממלכת הצלבנים (לעיל, הערה 1), עמ' 399-400, 538; וכן הנ"ל, הצלבנים: דיוקנה של חברה קולוניאלית, ירושלים תשל"ו, עמ' 322-323. אולם בחיבור האחרון נוקט המחבר לשון מסויגת יותר. שם, עמ' 491 והערה 150. מן הדין לשים לב לתעודה משנת 1207, המלמדת על ישיבת 'סורי' ברובע הנמל. ראה: D. Jacoby, 'L'expansion occidentale dans le Levant: les Vénitiens à Acre: dans la seconde moitié du treizième siècle', *Journal of Medieval History*, III (1977), p. 261, n. 107 לעניין זה אשוב גם במקום אחר.
- 5 ראה: פראוור (לעיל, הערה 1), עמ' 386-405; וכן הנ"ל, הצלבנים (לעיל, הערה 4), עמ' 322-329. לעניין העליות לארץ-ישראל במאה הי"ג, ראה גם: יי. פראוור, 'פרקים בתולדות היהודים בממלכת הצלבנים', שלם, ב (תשל"ו), עמ' 105-112; ב"ז קדר, 'ר' יחיאל מפאריס וארץ ישראל', שלם, ב (תשל"ו), עמ' 349-354; ש"ד גויטיין, 'מקור חדש על עלייתם של רבני צרפת ונלויהם', היישוב בארץ ישראל בראשית האיסלאם ובתקופת הצלבנים לאור כתבי הגניזה, ירושלים תש"ם, עמ' 338-343.

מפת עכו מאת פיֶאטרו נֶסקוֹנְטָה (1320 לערך)

יהודים מירושלים שכרחו מפני המונגולים בשנת 1260,⁶ ואחרים שנמלטו מפני צבאות השולטן המצרי ביכרס בשנת 1263;⁷ במכתב ששלח בשנת 1264 האפיפיור אורבן הרביעי מצוי רמז לפליטים אלה.⁸ על אף הגידול שחל במספרם, המשיכו כפי הנראה יהודי עכו להתגורר ברחוב היהודים, או מכל מקום בקרבתו.⁹ כך עולה בעקיפין מתוך תקנה ויניציאנית משנת 1271, המגלה שבקרוב היהודים שישבו בעכו היתה קבוצה של יהודים בעלי נתינות ויניציאנית.

שלוש תעודות ויניציאניות מן המחצית השנייה של המאה ה־13 מעידות על קיומה של קבוצה זו. העדות הקדומה ביותר המתייחסת אליהם מצויה בתקנה ויניציאנית משנת 1271, שכבר הוזכרה. מרסיליו זורזי (Marsilio Zorzi), הנציב הויניציאני בממלכת הצלבנים, מנה יהודים שהיו נתונים

6 ראה ב"ז קדר, 'לתולדות הישוב היהודי בירושלים במאה ה־13', תרכ"ב, מא (תשל"ב), עמ' 82-94, הדין במכתב של הרמב"ן שנכתב בשנת 1267; וכן: הנ"ל, 'יהודי ירושלים, 1187-1267', וחלקו של הרמב"ן בשיקום קהילתם, ב"ז קדר (עורך), פרקים בתולדות ירושלים בימי הביניים, ירושלים תשל"ט, עמ' 128-132.

7 ראה פראוור (לעיל, הערה 1), עמ' 429-430, 439-442.

8 ראה: ב"ז קדר, 'לתולדות הישוב היהודי בארץ ישראל בימי הביניים', תרכ"ב, מב (תשל"ג), עמ' 411-412, ועמ' 416, נספח א'. המכתב עוסק ביהודים עניים שבאו לעכו וביקשו להתנצר בה. ייתכן שהמצוקה הביאה אמנם יהודים מספר לעשות כן, אך הרקע לבואם לעיר הוא בוודאי מעשי האיבה של השנה הקודמת.

9 ראה להלן.

היהודים הויניציאנים בעכו הצלבנית במאה ה־13

לסמכות ויניציאנית בצור בשנת 1243, שעה שערך שם רישום של הרכוש וההכנסות של ויניציה כעיר ובסביבתה.¹⁰ שנה לאחר מכן ערך רישום דומה בעכו, אולם אין בו זכר ליהודים ויניציאנים. מסתבר, אפוא, שהופעתם של אלה בעכו מאוחרת משנת 1244 וקודמת לשנת 1271. מה היה מוצאם של היהודים הויניציאנים? הם לא יכלו לבוא מויניציה, משום שבמחצית השנייה של המאה ה־13 כלל לא ישבו יהודים דרך קבע בעיר; ישיבתם הותרה בה רק בשנת 1382.¹¹ מאידך גיסא, קיימת אפשרות שיהודים ויניציאנים שהתגוררו בעכו באו, לפחות בחלקם, ממושבה ויניציאנית כגון כרתים, שבה מתועדת ישיבתם של יהודים מאז שנת 1224, או מניגרופונטה, אשר לגביה קיימת עדות על יהודים ויניציאנים מאז שנת 1268.¹² רבות העדויות על קשרים מסחריים שהתקיימו בין עכו ובין שני איים אלה במחצית השנייה של המאה ה־13, ולא ייפלא, אפוא, אם היתה הגירה של יהודים משם. עם זאת, סביר יותר להניח, שהיהודים הויניציאנים בעכו מוצאם מארץ־ישראל, וליתר דיוק מן העיר עכו עצמה. יהודים אלה לא היו בעלי מעמד של אזרח (civis), מעמד שהיה שמור ללטינים שישבו לפחות שנים מספר בויניציה או במושבותיה.¹³ כמו כן, אין המדובר בנתינים של ויניציה כפי שהיו מצויים במושבותיה, דהיינו, בתושבים המקומיים בשטחים שהיו נתונים למרותה ולשיפוטה של העיר; כך, למשל, בכרתים מאז השתלטות ויניציה על האי בשנת 1211, וכן בשליש העיר צור שהיה בידי הויניציאנים מאז 1124, איזור שבו הפעילה ויניציה את מלוא סמכותה.¹⁴ היהודים הויניציאנים של צור, המוזכרים בדו"ח משנת 1243, הוחזרו לשטח השיפוט של ויניציה בעיר זו.¹⁵ שונה היה המצב בעכו, שבה ישבו נתינים ויניציאנים מחוץ לשטח השכונה הויניציאנית.¹⁶

הוראה משנת 1256 שנשלחה ל-baiulus, הנציב הויניציאני, וליועציו שבעכו הסמיכה אותם להעניק מעמד של ויניציאנים לתושבים של ממלכת ירושלים הצלבנית.¹⁷ ניתן לשער, שהענקת מעמד זה החלה זמן קצר לאחר מכן, בהקשר למאבק חסר הרחמים שהתנהל באותה שנה בעכו בין ויניציה לגינובה, שתי המעצמות הימיות והמסחריות שנאבקו על הבכורה בעיר. ואמנם, בעכו נמצאו אצילים פראנקים שקיבלו מעמד של ויניציאנים, על אף כפיפותם הפיאודלית למלך

- 10 G.L. Fr. Tafel & G.M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels—und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, II, Wien 1856-1857, pp. 358-359
- 11 D. Jacoby, 'Les Juifs à Venise du XIVe au milieu du XVIe siècle', *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI): aspetti e problemi*. Atti del II Convegno internazionale di storia della civiltà veneziana (Venezia, 1973), I, Firenze 1977, pp. 163-170; B. Ravid, 'The Jewish Mercantile Settlement of Twelfth and Thirteenth Century Venice: Reality or Conjecture?', *AJS Review*, II (1977), pp. 201-218; E. Ashtor, 'Gli inizi della Comunità ebraica a Venezia', *Rassegna mensile di Israel*, 1978, pp. 683-689
- 12 D. Jacoby, 'Venice, the Inquisition and the Jewish Communities of Crete in the Early 14th Century', *Studi veneziani*, XII (1970), pp. 127-128
- 13 ראה להלן.
- 14 ראה: יעקבי (לעיל, הערה 11), עמ' 177-178.
- 15 ראה: פראוור (לעיל, הערה 1), א, עמ' 216.
- 16 טאפל ותומאס (לעיל, הערה 10), עמ' 358.
- 17 ראה להלן.
- 18 R. Cessi (ed.), *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*, II, Bologna 1931-1950, p. 352, par. 1; ראה גם: יעקבי (לעיל, הערה 4), עמ' 245-246.

ירושלים. אין ספק, שהענקת מעמד זה באה לרכוש בני ברית לויניציה בשעת מלחמתה נגד ג'ינובה. מלחמה המכונה 'מלחמת סבאס הקדוש', וכן לאחר ניצחונה על יריבתה בשנת 1258. נוסף לאצילים זכו גם לא־אצילים למעמד של ויניציאנים, וכיניהם לטינים, סורים, ארמנים ואף יהודים.¹⁹ על-מנת להבין את הענקת החסות הויניציאנית לתושבים מקומיים שלא מקרב האצולה, יש להביא בחשבון גורמים אחדים. הפעילות הכלכלית של הויניציאנים בעכו התנהלה במחצית השנייה של המאה הי"ג תחת פיקוח קפדני של הפקידים שעמדו בראש השכונה והמושבה של ויניציה בעיר. פיקוח זה הופעל הן לגבי המסחר ביבשה ובים והן לגבי התובלה והשיט.²⁰ אחת ממטרותיה של ויניציה בהענקת חסות היתה הרחבת פעילותה המסחרית, הן בעכו והן בויניציה. מתן חסות לתושבים מקומיים קידם מטרה זו, שכן אנשים אלה היו בקיאים בשפת המקום והכירו את השווקים שבעורף היבשתי של רצועת החוף הצלבנית. אלה שזכו במתן חסות ויניציאנית היו פטורים מתשלומים מלכותיים, וסחורותיהם שהגיעו לנמל עכו או לשעריה היבשתיים של העיר שוחררו מן המכס לאחר שבעליהם הוכיחו את זהותם. מאידך גיסא, היו סחורות אלה חייבות במכסים וכמסים ויניציאניים, וסביר להניח שהן הובלו אל השכונה הויניציאנית לאחר שעברו את תחנות המכס המלכותיות.²¹ על רקע זה ניתן להבין שתי תקנות ויניציאניות, שחייבו ויניציאנים להתגורר בתוך שכונת עירם בעכו. הראשונה, משנת 1272, נגעה לויניציאנים שהיו תושבי קבע בעכו, ואילו השנייה, משנת 1286, עסקה בסוחרים הויניציאנים שהיו עוברי אורה בעיר.²² תקנות אלה מעידות עד כמה קשה היה לויניציה לפקח על פעילותם הכלכלית. מכל מקום, ברור שהענקת מעמד של ויניציאנים לזרים גם הגדילה את הכנסותיה של ויניציה בעכו.²³ על היתרון הכלכלי של מקבלי החסות הויניציאנית יש להוסיף יתרון אחר: בני החסות הוצאו, ברוב המקרים, מתחום השיפוט של המלך ולגמרי משיפוטם של הסניורים הפיאודליים, ועברו אל תחת סמכותה של ויניציה.²⁴ אין ספק, שמטרת היהודים שביקשו חסות ויניציאנית היתה להשיג פטור ממסים, ממכסים ומשיפוט מלכותיים או פיאודליים, ולזכות בכל היתרונות שהיו כרוכים במעמד של ויניציאנים בממלכת ירושלים הצלבנית. התעודה המוקדמת ביותר המעידה על הימצאות יהודים ויניציאנים בעכו היא תקנה של סנאט ויניציה מאוגוסט 1271. נשתמר סיכום ממנה בזו הלשון: 'אודות ביטולה של ההחלטה, שיהודי עכו חייבים להתגורר בתוך שכונת ויניציאה, כך שישארו כפי [שהיו] קודם לכן'.²⁵ מתעודה זו עולה, שהיהודים הויניציאנים גרו מחוץ לשכונת עירם. בתאריך מוקדם יותר ניתנה להם הוראה לעבור לשכונה זו, אולם הם סירבו לעשות כן, ולאור מחאותיהם ויתר הסנאט הויניציאני על דרישתו.²⁶ אישור לכך אנו מוצאים שנה לאחר מכן, כאשר הויניציאנים תושבי הקבע שבעכו, להוציא את האצילים והיהודים, נדרשו לעבור לשכונה.²⁷ סירובם של היהודים להעתיק את מקום מושבם אל האיזור הויניציאני בא אולי משום שהתגוררו יחד עם שאר יהודי עכו, וישיבה זו הקלה על קיום

19 ראה שם, עמ' 246-247. 21 שם, עמ' 234, 237-238.

20 שם, עמ' 234-237. 22 שם, עמ' 237.

23 על הכנסות אלה ראה שם, עמ' 233-234.

24 שם, עמ' 233. בידי המלך היו סמכויות שיפוט נרחבות יותר.

25 Cessi, *op. cit.*, II, p. 402: 'De revocacione facta de consilio quod Iudei de Accon state debeant intra rugam Veneciarum, in tantum quod stare debeant sicut prius'

26 ההחלטה נתקבלה ביום 15 באוגוסט 1271. ההוראה לעבור לשכונה ניתנה בויניציה לכל המאוחר ביולי אותה שנה, שכן היו דרושים חודשיים לפחות כדי להעבירה לעכו וכדי להביא למטרופולין את מחאות היהודים.

היהודים היוניציאנים בעכו הצלבנית במאה הי"ג

המצוות בידי הפרט ואף על חיי הקהילה. עם זאת, ייתכן שסירובם של היהודים נבע מטעמים כלכליים, שכן ישיבתם מחוץ לשכונה היוניציאנית מנעה משלטונות ויניציה בעיר פיקוח הדוק על פעילותם הכלכלית.²⁷ מסתבר, שויניציה ויתרה על דרישתה המקורית, משום שחשוב היה לה לקיים בידיה את המרות על יהודים אלה ולהמשיך ולשתפם במסחרה.

שתי תעודות נוספות מעידות, שיהודים ויניציאנים היו מצויים בעכו אף כמועד מאוחר יותר, שנים ספורות לפני נפילת העיר לידי המוסלמים. ידיעה משנת 1286 מתייחסת לפיסה של אריג סמט, שקיבלו סוחרים בעכו מידי יהודי ויניציאני בעיר, תמורת סכום צנוע של 13 ביזנטים שהילרו לו.²⁸ מאוחר יותר, לקראת סוף שנת 1309, פנה יהודי תושב קפריסין בשם בנוונוטוס (Benvenutus), בנו של קלו (Callo) או קלונמוס, אל השלטונות היוניציאניים באי. יהודי זה, שנמלט מעכו לקפריסין, כפי הנראה בשעת נפילתה של העיר לידי המוסלמים, טען שהוא אזרח ויניציאני. שלטונות המטרופולין לא קיבלו את טענתו; עם זאת, הכירו במעמדו כנתיין ויניציאני וסביר להניח, אפוא, שבנוונוטוס נהנה ממעמד דומה גם בעכו לפני שנטש את העיר.²⁹

בשנת 1290, דהיינו שנה לפני נפילת עכו לידי המוסלמים, הטילה ויניציה מכס של חמישה אחוזים על כל הסחורות שיוכאו או יוצאו על-ידי יהודיה תושבי ניגרופונטה; מכס דומה הוטל עוד קודם לכן על סחורותיהם של יהודי כרתים.³⁰ בשנת 1318 בוטלה התקנה משנת 1290, תוך אזכור התקופה אשר בה יהודים מניגרופונטה 'שטו לעבר עכו'.³¹ פעילות זו של יהודי האי מופיעה במסגרת קשרי המסחר שקיימו כל נתיני המושבות היוניציאניות עם עכו.³² אין זה מן הנמנע שאלה הביאו להגירתם של יהודים מניגרופונטה לעכו לפני שנת 1291.³³

לסיכום: מן התעודות שנבחנו במסגרת ההיסטורית הרחבה, שבתוכה פעלו ויניציה מחד גיסא, והיהודים מאידך גיסא, ניתן ללמוד על יהודים שקיבלו חסות ויניציאנית בעכו, החל משנת 1256 לכל המוקדם. קבוצת היהודים היוניציאנים נתקיימה עד לנפילתה של העיר לידי המוסלמים. אין לפנינו תופעה מיוחדת, שכן ויניציה העניקה את חסותה גם לתושבי מדינות אחרות. כך קרה בקושטא הביזאנטית, שבה אנו מוצאים יהודים תושבי האימפריה שהפכו להיות בני חסותה של ויניציה, החל מן המאה הי"ד לכל המאוחר; קיומה של קבוצה זו נמשך עד לכיבושה של קושטא בידי העות'מנים בשנת 1453.³⁴ על כך יש להוסיף יהודים ויניציאנים בקפריסין, המופיעים באי זה החל מן המאה הי"ד.³⁵

27 ראה: יעקבי (לעיל, הערה 4), עמ' 237.

28 שם, עמ' 248-249.

29 לפרשה זו ראה: D. Jacoby, 'Citoyens, sujets et protégés de Venise et de Gênes en Chypre du XIIIe au XVe siècle', *Byzantinische Forschungen*, V (1977), pp. 170-171. 1310.

30 Cessi, *op. cit.*, III, p. 274, par. 94.

31 קטע מתקנה זו מופיע אצל יעקבי (לעיל, הערה 11), עמ' 165-166, הערה 9; וראה גם יעקבי (לעיל, הערה 4), עמ' 249.

32 ראה: יעקבי (לעיל, הערה 4), עמ' 235-236, וכן עמ' 261, הערה 114.

33 תופעה דומה אירעה, אולי, בקפריסין במאה הי"ד. ראה: יעקבי (לעיל, הערה 29), עמ' 171.

34 ראה D. Jacoby, 'Les quartiers juifs de Constantinople à l'époque byzantine', *Byzantion*, XXXVII (1967), pp. 196-214.

35 ראה: יעקבי (לעיל, הערה 29), עמ' 170-172.